

СТРУКТУРА СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ У СУЧАСНІЙ НІМЕЧЧИНІ

У статті визначено та подано структуру сімейного виховання у сучасній Німеччині; виокремлено мету, цілі, принципи, зміст, форму, виховні засоби та стилі сімейного виховання у ФРН на сучасному етапі. З'ясовано, що важливу роль у розвитку особистості дитини відіграють також генетичні, фізичні, психічні та соціальні фактори.

Сучасними вітчизняними науковцями Т. Алексєнко, Т. Кравченко, В. Постовим, А. Рацулом, М. Стельмаховичем, П. Щербанем наголошується на тому, що Україна має достатній виховний потенціал, накопичений сторіччями. Проте, всі названі вчені дотримуються думки, що на поч. ХХІ ст. інститут української сім'ї вимагає посиленої уваги державних органів, представників наукової еліти країни, аби відродити серед громадян України ставлення до родини як до святині, аби підкреслити значимість батьків у житті дитини та, зрештою, аби довести нагальну необхідність розробки нових методів, засобів та форм виховання, які б покращили процес зростання малюка у колі близьких та рідних. Реалізувати ці прагнення можна в тому числі і за допомогою вивчення українськими науковцями всіх особливостей, пов'язаних зі становленням високоморальної особистості в зарубіжжі.

Посилений інтерес починаючих науковців нашої країни викликає в останній час сімейне виховання розвинутих країн об'єднаної Європи, адже відомо, що дитинство – фундамент подальшого духовного зростання дитини і не можна переоцінити те значення, яке має родина в перші роки життя маленької людини. Численні дисертаційні дослідження з порівняльної педагогіки, присвячені вивченню досвіду зарубіжного сімейного виховання (О. Демченко, Л. Калашник, В. Махінов, Г. Фінчук), дають змогу вітчизняним освітянам ознайомлюватись, вивчати, а, при нагоді, і застосовувати на практиці окремі досягнення на цій ниві педагогів інших держав, доповнюючи та поширюючи у такий спосіб результати фундаментальних розробок проблеми сімейного виховання – тих, що увійшли в золотий фонд світової педагогіки (твори Я. А. Коменського, Й. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо) та тих, які були здійснені у ХХ ст. корифеями педагогічної науки (П. Лєсгафтом, А. Макаренком, В. Сухомлинським, К. Ушинським) – на теренах України.

Активна позиція сучасної Німеччини щодо проблеми сімейного виховання викликає щире захоплення і гідна посиленого зацікавлення. Але, як на нашу думку, досвід німецької педагогіки на цій ниві, відображений у роботах В. Брецінки, В. Вайса, Ю. Ецаріус, Л. Лігле, К. Молленгауера, Р. Тауша, У. Фурера, К. Шнеевінда, К. Штромайера ще не достатньо глибоко вивчений українськими дослідниками, хоча тенденція до детального аналізу педагогічних реалій Німеччини вже чітко простежується. Одним з таких невисвітлених аспектів залишається структура сімейного виховання у ФРН, мати уявлення про яку необхідно задля того, аби зрозуміти, яким чином відбувається виховання дитини в німецькій родині.

Зважаючи на відсутність подібних розробок в Україні та з огляду на актуальність вказаної теми, ставимо за мету визначити та подати власний варіант структури сімейного виховання в сучасній Німеччині.

Спираючись на дослідження українських учених А. Кузьмінського та В. Омеляненка, Н. Мойсеюка, та беручи до уваги окремі результати наукових пошуків з питань виховання дитини у родині німецьких педагогів Г. Гобмайра, Й. А. Келлера, вважаємо за доцільне подати свій варіант структури сімейного виховання у ФРН (див. рис. 1).

Будь-яке виховання (чи то сімейне, чи трудове, чи моральне) починається з визначення мети, до досягнення якої має прагнути і вихователь, і його вихованець. За переконаннями А. Макаренка, кожен батько й кожна мати повинні усвідомлювати, що вони хочуть виховати у своїй дитині, адже від результату виховного процесу буде залежати не тільки життя дитини, а й спільноти, яка буде її оточувати [2: 197]. Із впевненістю можемо стверджувати, що проблема визначення мети сімейного виховання, на яку здійснюють вплив історичні, культурні, ментальні, політичні й економічні фактори, – одна із стрижневих у сучасній педагогіці Німеччини.

На сьогоднішній день в освітніх колах ФРН існує декілька спроб її визначення: Р. Краус наполягає, що мета сімейного виховання – прищепити дитині здатність до соціалізації у певному культурному оточенні; П. Штамер-Брандт – креативність, що надасть дитині у майбутньому можливість швидко реагувати на неочікувані ситуації і знаходити вихід з складних ситуацій; та основною **метою сімейного виховання** на сучасному етапі, за переконаннями німецького педагога М. Вайса, слід вважати самостійність [12]. Самостійність – ментальна риса німецького народу, на важливості формування якої у дитини наголошував ще у 1899 році Е. Брейтфус у своїй

"Енциклопедії сімейного виховання у Німеччині" [1: 7] – відображається сьогодні і у цілях сімейного виховання ФРН.

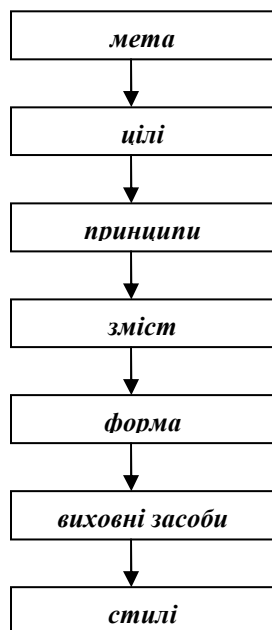


Рис. 1. Схема структури сімейного виховання у ФРН.

На думку німецького педагога В. Брецінки, **цілі сімейного виховання** – це ідеальні уявлення про низку рис або окремі якості особистості, котрі батьки чи особи, які займаються вихованням, у силу своїх можливостей прищеплюють їй [5: 9]. Незважаючи на те, до якого віросповідання чи верстви населення відноситься та чи інша родина, існують виховні цілі, які належать до основного суспільного ідеалу, тобто, є спільними для переважної кількості громадян і питання їх виокремлення у Німеччині розглядається як справа, важлива для усієї держави. За переконаннями представників Наукової ради з питань родини при Федеральному міністерстві з питань сім'ї, літніх людей, жінок та молоді (Й. Альтгаммером, С. Вальпер та ін.), увага німецьких батьків на початку XXI ст. має бути сконцентрована на досягненні наступних цілей:

- 1) Максимальне розкриття своєї особистості (Selbstmaximisierung): розвиток талантів і здібностей дитини, а також розвиток почуття власної гідності і незалежності;
- 2) Самоконтроль (Selbstkontrolle): здібність нейтралізувати негативні імпульси, що пов'язані з заздрістю, агресією, егоїзмом і нездатністю приборкувати себе;
- 3) Гуманність та любов до суспільства (Sozialibilität): сприяння розвитку таких якостей, як дружельюбність, емоційне тепло, здатність налагоджувати тісні контакти з іншими людьми.
- 4) Порядність (Anständigkeit): здатність відповідати таким основним соціальним стандартам як старанність, почуття відповідальності, чесність, толерантність і уникати заборонену поведінку, що пов'язана, наприклад, з вживанням наркотиків або участю у кримінальних угруповуваннях;
- 5) Пристойна поведінка (Gutes Benehmen): дитина повинна навчитись поважати дорослих, перед усім, батьків та літніх людей, бути свідомою своєї родини, визнавати авторитет старших і бути спроможною поводитись гідно у будь-якій ситуації [11: 45].

Показово, що ці цілі узгоджені з пріоритетами у вихованні дітей, визначеними Федеративною республікою (§1 Закону про допомогу дітям та молоді (КJHG) [9]).

Закономірності в сімейному вихованні, які відбивають об'єктивні, суттєві, необхідні зв'язки, що повторюються [3: 121], не розглядаються окремо німецькими педагогами, тому і у нашій схемі вони не подані. Можливо, причиною цьому є специфіка виховного процесу в родині, тому, скажімо, пріоритети національних морально-духовних цінностей, зважаючи на специфічну для Німеччини мету сімейного виховання, не набувають тут першочергового значення. Однак, більшість з них (таких, як єдність біологічних та соціальних факторів, провідна роль діяльності у розвитку і формуванні особистості) певним чином відображається у принципах сімейного виховання.

Під **принципами сімейного виховання в Німеччині** розуміють основні положення, які, незалежно від наявної ситуації, мають бути реалізовані [8: 117]. Розрізняють такі принципи: справедливість, послідовність, захищеність, довіра, авторитет, доброзичливість, дотримання міри, невимущена атмосфера. Усі вони застосовуються в сімейному вихованні залежно від багатьох факторів: від

ступеня педагогічної освіченості батьків, вікових та індивідуальних особливостей дитини тощо. Як бачимо, основні педагогічні положення Німеччини суттєвим чином відрізняються від українських, серед яких називають принципи народності, демократизації, гуманізації, природовідповідності, та це природні відмінності, коли мова йде про різні культури і народи, і, відповідно, різні виховні цілі.

Батьки мають змогу застосувати принципи виховання, реалізуючи усі складові його змісту.

Зміст виховання у німецькій родині обумовлений загальною метою виховання у демократичному суспільстві і специфікою німецького сімейного виховання. Його складовими компонентами є такі напрями: національне, моральне, правове, статеве, художньо-естетичне, патріотичне, трудове, екологічне, фізичне та розумове виховання.

За переконаннями Ю. Едгаріус, зміст родинного виховання у сучасній Німеччині залежить від виховних завдань окремої сім'ї [6: 46]. Він, як правило, погоджується з виховними цілями і продовжує традиції минулого покоління, але, разом з тим, може бути як позитивно, так і негативно змінений, що безпосередньо залежить від особливостей сімейного співіснування конкретної родини.

На нашу думку, урахувавши специфічну систему формування дитячої особистості у родині, немає сенсу говорити про варіативність її форм, скоріше саму родину слід кваліфікувати як одну з **форм виховання**. У нашій структурі виховного процесу в німецьких родинах форма виховання передусім засобом, тому було б логічно, на наш погляд, саме тут з'ясувати цінність педагогічного потенціалу німецької родини сім'ї, тобто, ту потенційну допомогу, яку батькам надають рідні, особливо старше покоління.

Порівнюючи виховні системи в Україні та Німеччині, можемо стверджувати, що інститут сім'ї, а разом з тим ставлення до різних поколінь свого роду в нас різне: в українців ці стосунки більш теплі та інтимні, а у німців – шанобливо-відсторонені. Незважаючи на це, у вихованні дітей представниками обох народів у тій чи іншій мірі використовуються особистісні ресурси сім'ї, які впливають на визначення загальний процес виховання у родині.

Особистісні ресурси родини визначаються, по-перше, її складом (наявністю обох батьків, братів та сестер, бабусь та дідусів) та, по-друге, такими якостями старших родичів, як стан здоров'я, характер, рівень і вид освіти, індивідуальні смаки, ціннісні орієнтації тощо [4: 90]. Ступінь залучення старшого покоління, а саме, бабусь і дідусів, до виховання онуків залежить від багатьох факторів: від сімейних традицій, від того, чи брали участь у вихованні онуків бабусі й дідусі минулих поколінь, від того, чи займаються вони ще професійною діяльністю, та, врешті-решт, від наявності у них бажання надавати допомогу у вихованні. Однак, ґрунтовний аналіз напрацювань з теми залучення особистісних ресурсів родини, зокрема, її старшого покоління, до виховання малечі, надає нам підстави для формування наступних висновків: стиль життя переважної кількості представників старшого покоління сучасної Німеччини не передбачає постійної їх участі у вихованні онуків; проблема стосунків з онуками розглядається дідусем чи бабусею з раціоналістичної точки зору, в її центрі знаходиться не дитина, а вони самі; головну роль педагога у сімейному вихованні ФРН відіграють батьки, і тільки в окремих випадках – старше покоління.

Особливо важливим для тих, хто займається вихованням малюка, у нашому випадку, батькам, є усвідомлення методів і форм сімейного виховання.

На відміну від українських реалій, у німецькій педагогіці "метод" застосовується як синонім слову "методика" [7: 240; 8: 117] і вживається на позначення особливостей проведення, скажімо, уроку математики у початковій школі. Той сенс, яким наповнене українське словосполучення "методи виховання", у Німеччині відображає термін "виховні засоби". Отже, **виховний засіб** – це поєднаний з певною ціллю засіб, який, незалежно від ситуації та віку дитини, може бути застосований для досягнення наміченої мети [8: 117].

Німецькі дослідники Г. та К. Тільшер у одному з своїх досліджень з теорії виховання "Виховний базис" дійшли висновку, що всі наявні засоби виховання слід розділяти на позитивні та негативні. До **позитивних** науковці відносять такі виховні засоби: постійна увага до дитини; позитивний зразок батьків; позитивний приклад; похвала; заохочення; звичка; гра. **Негативні засоби** представлені такими видами впливу на виховання дитини, як: дефіцит батьківської любові; дефіцит бесід; дефіцит свободи; дефіцит спілкування з батьками; дефіцит їжі; обіцянки та погрози: "Якщо – тоді – виховання"; осуд; наказ, заборона; покарання; виконання певної роботи за провину; побиття [10]. При цьому Й. Келлер наголошує, що основним виховним засобом у родині мають бути відповідальні та свідомі дії вихователів – батьків [8: 118].

Не потребує підтвердження той факт, що сукупність виховних засобів складає певний стиль спілкування батьків з дітьми. Ураховуючи те, що поняття "стиль виховання" педагогічний словник Гердера пояснює як "ознаки виховної поведінки наставників по відношенню до своїх вихованців, що знаходяться у тісному взаємозв'язку один з одним і групуються за одним характерним принципом" [8: 119], робимо висновок, що **стиль сімейного виховання** у Німеччині – це спосіб поведінки і дій батьків, які вони у якості вихователів практикують по відношенню до своїх дітей.

З огляду на історичні особливості розвитку сімейного виховання, можна стверджувати, що кожен період його історії характеризується певними стилями, які не тільки складаються з об'єктивних і суб'єктивних факторів, генетичних особливостей батьків і дитини, а й відображають загальні педагогічні тенденції епохи. Дослідження проблеми виховання дітей у сім'ї наприкінці ХХ ст. у Німеччині дали поштовх до активізації наукових пошуків у цьому напрямку, цікавим результатом яких є, на нашу думку, інтерпретація стилів сімейного виховання, запропонованих К. Левінім, у вигляді виховних моделей німецького педагога К. А. Шнеевінда. Результати досліджень цього науковця підтримують Й. Альтгаммер, Ю. Ецаріус, Й. Келлер. Авторитарний, ліберальний та демократичний типи виховання він перейменував у виховні моделі "рамки без виховання" ("Grenzen ohne Freiheit"), "свобода без рамок" ("Freiheit ohne Grenzen") та "свобода у рамках" ("Freiheit in Grenzen").

Завдяки вивченню всіх позитивних і негативних наслідків використання того чи іншого типу стосунків у сім'ї, та, передусім, наукового обґрунтування результатів досліджень німецьких педагогів, доходимо висновку, що пріоритетним у ФРН на поч. ХХІ ст., вважається стиль сімейного виховання, близький до демократичного, більш відомий у сучасній Німеччині під назвою "свобода у рамках". Доцільно наголосити, що вибір стилю залежить від багатьох факторів, але передусім, від педагогічної компетентності батьків і інших близьких дитини, тобто, від колективу людей, котрі знаходяться поряд з нею.

Підсумовуючи вищесказане, ще раз наголошуємо, що виховання дитини в німецькій родині – багатогранний комплексний процес, що, насамперед, характеризується чітким усвідомленням батьками усіх виховних цілей та завдань, розроблених державою з урахуванням вимог часу і суспільства та науковим підходом старшого покоління сім'ї до виховання молодшої генерації.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Узагальнюючи результати проведеного аналізу наукової літератури щодо структури сімейного виховання у Німеччині ми дійшли наступних висновків:

- метою сучасного сімейного виховання у Німеччині вважають самостійність дитини;
- цілями, на які орієнтуються батьки у вихованні дитини, у ФРН називають: максимальне розкриття своєї особистості; самоконтроль; гуманність та любов до суспільства; порядність та пристойна поведінка;
- основними принципами сімейного виховання у Німеччині є: справедливість, послідовність, захищеність, довіра, авторитет, доброзичливість, дотримання міри, невимушена атмосфера;
- специфічною для ФРН ознакою залучення особистісних ресурсів родини до сімейного виховання дітей є неактивне втручання близьких дитини у виховний процес, здійснюваний батьками;
- для досягнення всіх поставлених цілей у сімейному вихованні Німеччини застосовують позитивні і негативні засоби;
- пріоритетним у ФРН на поч. ХХІ ст. вважається стиль сімейного виховання, близький до демократичного, більш відомий у сучасній Німеччині під назвою "свобода у рамках".

Не потребує додаткових підтверджень той факт, що важливу роль у розвитку особистості дитини відіграє не тільки освіченість батьків у педагогічних питаннях, а й окремі фактори (генетичні, фізичні, психічні та соціальні), які докладніше ми плануємо розглянути у наших наступних дослідженнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Брейтфус Э. Л. Семейное воспитание в Германии / Э. Л. Брейтфус // Энциклопедия семейного воспитания и обучения. Выпуск XIX. – СПб. : "Родительский кружок" при Педагог. музей В. уч. зав. вь СПб., 1899. – 36 с.
2. Макаренко А. С. Книга для родителей / Макаренко Антон Семёнович. – М. : Педагогика, 1983. – 160 с.
3. Мойсеюк Н. Є. Педагогіка. Начальний посібник / Н. Є. Мойсеюк. – [3-є видання, доповнене]. – К. : ВАТ "КДНК", 2001. – 608 с.
4. Мудрик А. В. Социальная педагогика: Учеб. для студ. пед. вузов / А. В. Мудрик. [под ред. В.А.Сластенина]. – М. : Издательский центр "Академия", 1999. – 184 с.
5. Brezinka W. Erziehungsziele in der Gegenwart: Problematik und Aufgaben für Familien und Schulen. – Donauwörth : Druckerei Ludwig Auer; 3. Auflage, 1991. – 48 S.
6. Ecarius J. Familienerziehung im historischen Wandel. Eine qualitative Studie über Erziehung und Erziehungserfahrungen von drei Generationen / Jutta Ecarius. – Opladen : Lecke + Budrich, 2002. – 288 S.
7. Hobmair H. Paedagogik / Hermann Hobmair. – [3.Auflage, korrigierter Nachdruck]. – Troisdorf : Bildungsverlag, 2002. – 436 S.

8. Keller A. J. Herders paedagogisches Woerterbuch / Joseph A. Keller, Felix Novak. – Erfstadt : Verlag HOHE GmbH, - 2007. - 392 S.
9. Sozialgesetzbuch (SGB) Aches Buch (VIII) - Kinder und Jugendhilfe [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу : <http://www.kindex.de/pro/index~mode~gesetze~value~kjhg.aspx#P1>
10. Tielscher H. Erziehungsbasis: Partnerschaft / Tielscher H. , Tielscher K. – Padeborn, 1975. – 331 S.
11. Walper S. Familiare Erziehungskompetenzen. Beziehungsklima und Erziehungsleistungen in der Familie als Problem und Aufgabe / Sabine Walper. – München : Juventa Verlag Weinheim und München, 2005. – 164 S.
12. Weiss W. Erziehung zur Selbstständigkeit / W.Weiss // Zeitschrift für Pädagogik. – Jg 26. – S. 120-135.

Матеріал надійшов до редакції 06.04. 2009 р.

Чирікова Г. І. Структура семейного воспитания в современной Германии.

В статье определена и представлена структура семейного воспитания в современной Германии; определены цель, задачи, принципы, содержание, форма, воспитательные средства и стили семейного воспитания в ФРГ на современном этапе. Определено, что важную роль в развитии личности ребенка играют также генетические, физические, психические и социальные факторы.

Chyrikova H. I. The Structure of the Family Education in Modern Germany.

The article defines and shows the structure of the family education in modern Germany; the aim, principles, contents, shape, educational means and styles of family education in Germany are outlined in the article. It is defined that the important influence on the child's personality development have the genetic, physical, psychic and social factors.